

**ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ атындағы ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ
ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР ФАКУЛЬТЕТІ
ТАРИХ КАФЕДРАСЫ**

**«МАДУАНОВ ОҚУЛАРЫ - 2019»
АТТЫ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫ**

**РЕСПУБЛИКАНСКАЯ НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
«МАДУАНОВСКИЕ ЧТЕНИЯ - 2019»**

**"MADUANA OKUMALARI-2019»
CUMHURİYET BİLİMSSEL VE TEORİK KONFERANSI**

**REPUBLICAN SCIENTIFIC AND THEORETICAL CONFERENCE
«MADYANOV READ - 2019»**

МАТЕРИАЛДАРЫ

**Түркістан қаласы
26 сәуір 2019 жыл**

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

Беркимбаев К.М. - Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Ғылыми-зерттеу істер жөніндегі вице-президенті;

Абжалов С. - Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Гуманитарлық ғылымдар факультетінің деканы;

Примкулова Г.Ж. - Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Тарих кафедрасының меңгерушісі;

Тастанбеков М.М. - Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Тарих кафедрасының доценті

«Мадуанов оқулары - 2019» Республикалық ғылыми-теориялық конференция материалдары. -Түркістан. Сәуір. 151 б.: «Мадуановские чтения - 2019» материалы республиканской научно-теоретической конференции. Апрель. – Туркестан. 2019.- 151 с.

Жинаққа «Мадуанов оқулары - 2019» Республикалық ғылыми-теориялық қатысушы ғалымдардың тарих, археология және этнология, мұрағаттану, мұражайтану, гуманитарлық ғылымдар, әлеуметтану ғылымдар, білім берудегі инновациялық технологиялар ғылымдары бойынша жазылған мақалалары енгізілген. Жинақ ғалымдарға, докторанттар мен магистранттарға, студенттерге және көпшілікке арналған.

поголовья скота. Благодаря таким достижениям и мудрости Ажибай би был пользовался большим авторитетом не только своего рода, но и в других родах Младшего жуза [3, с.162].

Выводы

В заключении необходимо отметить, что город Кульсары является объектом, богатым своей историей, которое относится не только к стратегическим нефтяным месторождениям, но, в первую очередь уникальным архитектурным памятникам – известным мечетям и мавзолеям, носящими имена видных степных деятелей. Исследуемый регион хранит уникальные памятники старины и культуры многих столетий и казахских родоплеменных групп, которые когда-то выбрали этот край Великой Степи для своей жизнедеятельности. Не случайно город Кульсары и его окрестности, равно как и другие местности нашей республики, вызывают гордость у жителей, живущих в Жылыойском районе Атырауской области.

Список литературы:

1. Ажигали С.Е. Архитектура кочевников – феномен истории и культуры Евразии. – Алматы: Ғылым, 2002. – 654 с.
2. Хашимов М. Религиозные и духовные памятники Центральной Азии. – Алматы: Изд-во «Сага», 2001. – 252 с.
3. Региональные сакральные объекты Казахстана. – Астана: Фолиант, 2017. – 504 с.
4. Казахская ССР: краткая энциклопедия. – Том 4. Язык. Литература. Фольклор. Искусство. Архитектура. – Алма-Ата: Гл. ред. Казахской советской энциклопедии, 1991. – 685 с.

ЕУРАЗИЯШЫЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАДАҒЫ ШЫҢҒЫС ХАН ИМПЕРИЯСЫ МЕН ТЕМІРЛАН МЕМЛЕКЕТІНІҢ ОРНЫ

Ергөбек Шыңғыс Құлбекұлы

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

shyngys.ergobek@mail.ru

Адырбек Баян Садыққызы

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

shyngys.ergobek@mail.ru

Түйіндеме

Мақалада Еуразияшылық тұжырымдаманың қалыптасуы мен дамуына ықпал еткен екі мемлекет билеушісі Шыңғыс хан мен Темірланның геостратегиялық саяси ойлары сарапталған. Олар жүргізген жаулаушылық жорықтардың себептері мен салдары, ықпалы, бағыттары классикалық

еуразияшылық мектептің пайда болуы мен дамуына тікелей ықпал еткендігі ешқандай күмән тудырмайды. Әсіресе алғашқы кездегі еуразияшылдар Трубецкой, Соловьев, Хара Давандардың зерттеулерінде бұл екі мемлекеттің алатын орны ерекше.

Кілт сөдер: империя, еуразияшылдық, геостратегия, басымдық

Аннотация

В статье рассмотрены вопросы влияния на становление и развитие евразийской идеи основателей двух ведущих держав Евразийского пространства Чингис хана и Тамерлана на основе анализа их геостратегических идей. Не вызывает сомнения влияние завоевательной политики, их причин и следствий на становление классической школы евразийства. Особенно среди евразийцев первого поколения исследование двух отмеченных государств занимает особое место.

Ключевые слова: империя, евразийство, геостратегия, приоритет

Abstract

The article examines the issues of influence on the formation and development of the Eurasian idea of the founders of the two founders of the states of the Eurasian area, Cengis Khan and Tamerlane, based on the analysis of their geostrategic ideas. There is no doubt that the aggressive policy, their causes and consequences, had a significant impact on the formation of the classical school of Eurasianism. Especially among the first wave of Eurasianists, the study of the two noted states takes a very important place.

Keywords: empire, Eurasian, geostrategy, priority

Еуразияшылдық тұжырымдама көп жағдайда үш мемлекеттің негізінде пайда болды деп қарастырылады. Еуразия кеңістігінде маңызды орынға ие бұл мемлекеттерді Шыңғыс хан империясы, Темір мемлекеті және кейінгі кезеңде еуразияшылдықтың өзегіне айналған Ресейді айтауға болары сөзсіз. Осы мемлекеттердің өзара географиялық сабақтастығы, кеңістіктік тұрғыдан барлық критерийлерге сәйкес келетіндей. Бұл мемлекеттердің еуразияшылдық тұжырымдамадағы орны мен маңызы неде? Бұл маңызды сауалдарға жауап іздеу үшін мемлекет құрушылардың тарихи тұжырымдамасына сүйенейік.

Шыңғыс хан империясы әлемдік тарихта өзінің маңызды орны бар қуатты құрылым екендігі белгілі. Дегенмен Шыңғыс хан өз империясын құрған кезінде бір географиялық оймен немесе белгілі бір саяси миссиямен бастады ма? Жоқ әлде бұл бірнеше тұжырымдаманың сабақтастығы негізінде пайда болған ой ма? Ең алдымен Шыңғыс хан империясын сарптап көрейік. Шыңғыс хан ешқашан өзін белгілі бір географиялық аймақпен шектеуге тырыспаған адам. Ежелгі түркілерден қалыптасқан негізгі қағидалардың бірі «Аспанда бір құдай, жерде бір патша» қағидасы Шыңғыс ханның геостратегиялық ойындағы ең маңызды бастамалардың бірі. Бірақ мәселенің өзегі қайда жатыр? Шыңғыс хан о бастан мықты қуатты империя құрамын

деген мақсат қойды ма? Бұл сауалдарға жауап беру үшін сол кезеінде Шыңғыс хан мекен еткен кең географиялық алқапты қарастырайық. Шыңғыс хан мемлекет басшысы ретінде сайланған кезеңді бірінші кезекте көшпенді мәдениеттің құлдырау кезеңіне жатқызуға болары сөзсіз. Бұл кезеңде барлық көшпелі мемлекеттер өздерінің үстінен өзге елдердің үстемдігін мойындауға мәжбүр болды деуге толық негіз бар. Еуразия кеңістігін алып жатқан кең даланы орталықтандырып тәуелсіздік үшін күреске көтере алатын тұлғаның жоқтығы бүгінгі еуразия аймағын қамтып отырған кеңістіктегі тайпалардың ыдыраңқылығына ықпал етті. «Вот под этим развесистым деревом, где ты с Джамухой пировали победу над татарами, когда-то так же веселился Хутула, последний хан из рода монголов; их могущество после того пало от татар. Но Вечно Синее Небо не может покинуть своего возлюбленного рода монголов, который ведет начало от него самого. Из рода монголов должен опять выйти богатырь, который объединит и соберет все монгольские племена, станет могучим ханом и отомстит всем врагам. Этим ханом должен быть Темучин: он, Мухали, чувствует такое определение Вечного Неба: молва об этом уже идет, говорят так и старые люди. Все уверены, что с помощью Вечно Синего Неба Темучин станет ханом и вознесет род свой. Пойди и возьми мир»

Такие речи подтверждали внутренний голос Темучина, что именно он, а не кто-нибудь иной должен по велению Неба вознести монгольский народ на недостижимую высоту. Таким образом, мы видим, что в умах монгольского общества того времени создались условия для появления гениального вождя и полководца. История почти всех великих людей подтверждает подобные же совпадения. Так, например, французская революция дала Наполеона. Тот гений, кто раньше других осознает "хотение" народа, оформит его, тому суждено повести за собою нацию, которая выявит свое историческое лицо. Появление гения совпадает именно с периодом громадного накопления духовной или физической энергии нации, в своей экспансии могущей залить мир - либо светом ума или духа, либо силой физической, как мы видим в данном случае истории монголов XIII века во главе с гениальным Чингис-ханом» [1].

Мәселе біз ойлағаннан әлде қайда тереңде жатыр. Дербес мемлекеттігінен айрылған тайпалар өзге елдің егемендігін мойындап қана қоймай, көрші елдер тарапынан өзкөршілерімен соғыста, егемендік үшін баскөтерулерді басуға ықпал еткен маңызды құралға айналды. Елдер өз іштерінен ымыра іздегенге қарағанда сырттан қолдау іздеуге мәжбүр болған қауымдастықтар жаңа заман талабына икемделе алмай қалу қаупінің қарсаңында тұрды. «Однако при отсутствии точных сведений о многих подробностях эпохи, предшествующей Чингис-хану, общий характер ее все-таки может быть восстановлен. Таким образом, например, известно, что со времени своего основания государство Цзинь подвергалось частым набегам соседних кочевых воинственных племен. По отношению к ним цзиньцы употребляли единственное верное средство, выработанное долгим опытом искусной китайской политики: одно племя натравлялось на другое и таким

образом подавлялось могущество отдельных племен и устранялась возможность их объединения.

Эта политика оказалась надежнее Великой Китайской стены, сооруженной против кочевников к югу от пустыни Гоби и по горам.

В XII веке, действуя согласно этой политике, цзиньцы подняли татар против монголов, и могущество последних (достигшее наибольшей высоты при Хабул-кагане, объединившем племена, называвшиеся черными татарами) пало. Но к моменту появления у монголов Чингис-хана сами татары уже становились опасными для цзиньцев, почему последние стали всячески помогать монголам для того, чтобы подавить могущество татар.

В такой политической обстановке суждено было появиться на исторической арене человеку, который, начав с восстановления значения своего родного племени монголов, сумел распространить его господство далеко за пределы его прежнего влияния» [1].

Бірақ дағдарыс жалғыз келмейді. Көшпелі дүниені шарпыған дағдарыс көрші елдерге де ықпал етпей қоймайтындығы айқын. Шыңғыс ханның саяси ойының қалыптасуының негізгі кезеңі осындай күрделі болды. Осы жағдайда әлемдік империя құру негізгі мақсатқа айнала алады ма? Әрине жоқ. Шыңғыс хан империясының пайда болуында жатқан ең алғашқы өзекті ой, тәуелсіздік идеясы, бірлік идеясы. Бұл тұрғыдан Шыңғыс ханның өз қандас бауыры, жан досы Жамухамен қақтығысқа келуінің негізгі себебі де осында. Жамуха дәстүрлі құндылықтарға арқа сүйеген, ойы рулардың тәуелсіздігі мен жоғары автономиясын сақтап қалу болса, Шыңғыс хан заман талаптарына сәйкес жаңа мемлекеттік құрылым жасап, оны нығайту болды. «Его мать Оэлун не могла смотреть на то, как ослабевают власть ее сына. Она отправила тех, кто еще оставался верным ему, против отложившихся племен. В результате примерно половина вассалов некогда большой орды Есугея хотя и с колебаниями, но сохранила верность Темучину, заставляя однако, того постоянно сомневаться в их надежности.

Но даже с такими ненадежными соратниками Темучину удавалось бороться против заговоров и противостоять открытой вражде соседних племен, особенно найманов, кераитов и меркитов. С одним из этих племен Темучин вел практически непрекращающуюся войну до 1206 года, когда он собрал достаточно сил, чтобы объявить себя верховным правителем всех племен Монгольской степи. Он созвал курултай (съезд вождей) на берегах Онона, где был провозглашен великим ханом над всеми племенами с новым именем Чингисхан (кит. Cheng-sze - истинный властитель). В это время у Чингисхана остается лишь один открытый противник в Монгольских степях - найманский хан. Против него Чингисхан и направляет свои войска. В одном из боев он так умело разгромил силы найманов, что Кучлук, их предводитель, бежал к Иртышу. Вместе с ним бежал его союзник, меркитский хан Тохта-беки» [2].

Бұл тек Моңғолия жерінде ғана емес, оған жақын орналасқан аймақтарда және жалпы халықаралқы деңгейдегі саяси дағдарыс болатын. Мұның айқын мысалы ретінде Хорезмшахтың Бағдатқа сәтсіз жорығын,

Қытай ыдырауының нәтижесінде пайда болған бірнеше мемлекеттің тұрақты азаматтық соғыс бастауын, ішкі Қытайдағы әлеуметтік толқуларды айтуға болады. Алайда, бұл мәселе көшпенділер өркениеті үшін өзгеше өрбіді. Мәселе көшпелі мәдениеттің құндылықтарының сақталуында болатын. Бұл саяси дағдарыстың жалғасуы көшпенді мәдениеттің жойылуына алып келу мүмкіндігі жоғары болатын. Әрине бүгінгі күн тұрғысынан ол кезеңде орын алған саяси процестерге сараптама жасау өте қиын. Бірақ, Шыңғыс хан мемлекетінің негізгі өзегі бірлікте және тәуелсіздікте жатқандығын аңғару қиын емес. Ешқашан, ешбір дәуірде мемлекеттіліктің сақталу мәселесі Шыңғыс хан дәуіріндегідей өзекті болған емес. Шыңғыс хан империясының күшеюі көрші елдер тарапынан саяси үстемдікті сақтау ынтасына және аймақтағы теңдікті сақтау ниетіне ықпал етті деуге толық негіз бар. «После падения Уйгуров в 840 г., империя степей практически находилась в упадочном состоянии. Чингиз-хан, объявленный высшим ханом «всех тех, кто живет в войлочных палатках», заявлял, что эта старая империя, поочередно находившаяся во власти предков Тюрков (Хун-ну), затем предков Монголов (Жуан-жуаней и Эфталитов), затем заново Тюрков (Тукю и Уйгуров), была окончательно восстановлена в пользу Монголов. Тюрки, как и Монголы, были, таким образом, включены в новую монгольскую нацию (монгол улус, монголджин улус) и отныне именно под этим именем Монголов будут известны победители и побежденные, Кереиты и Найманы, как и Борджигины, «все поколения, живущие в войлочных палатках», и именно этим именем они будут отныне прославляться» [3]. Демек жаугершілік тек ішкі факторлармен ғана емес, сыртқы факторлармен де айқындалды. Алғашқы кезеңде ұлт-азаттық сипатқа ие болған әскери саясат кейін сыртқы жаулардан қорғануға, ал одан кейін сыртқы жауларды бағындыру нәтижесінде әлемдік империя құру ниетіне ұласты. Әрине еуразия кеңістігіндегі басымдық империяның тұрақтылығы мен өміршеңдігінің кепілі болатын. Шыңғысханға тән отырықшылық мәдениетті жек көру, бұл мәдениетке тән жемқорлық, бюрократиялық дәстүрлерден бастау алатындығы сөзсіз.

Темірлан империясының жағдайы тіпті өзгеше. Темірлан өз идеясының негізі ретінде әлемдік империя құруды мақсат етіп қойды. Өзі Шыңғыс хан отбасының өкілі болмауы Темірлан үшін өз билігін нығайту идеясы түркі тайпаларының үстінен үстемдік орнату идеясынан басымдық ретінде көрінді. «Излив язвительные оскорбления по поводу темного прошлого происхождения Османской династии, Тамерлан тем не менее заявлял о наличии роли распространения ислама в Европе, осуществленной Османской империей и священной войны, которую вел в этом плане султан. Он щадил своего соперника. Однако перед лицом этого романизированного тюрка, этого западного строптивца, он считал себя истинным предводителем, легитимным сувереном тюркской расы. Сравнивая размеры двух империй, он заканчивал высказывание с явной угрозой: «Такой мелкий правитель, может ли он осмелиться сравниваться с нами?» [4]. Бұл белгілі бір геостратегиялық аймақтағы басымдыққа ие болу мүмкіндігі емес, саяси бәсекелес бола алуы

мүмкін мемлекеттерді тізе бүктіру идеясынан туындады. Түркі мемлекеттерінің үстінен үстемдік орнату арқылы ғана әлемдік басымдыққа жеткізуі мүмкін деп ойлаған Ақсақ Темір өз елінің негізгі мақсаты ретінде түркі әлемін біріктіруді қойды. Идеялар сабақтастығы болғанымен, саясат нәтижелері абсолютті өзгеше болатын. Бұл өзгешелік бірінші кезекте күрес табиғатында жатыр. Шыңғыс хан ыдыраған мемлекетті қалпына келтірсе, Темірлан қалыптасқан бірнеше қуатты Түркі мемлекеттерінің әлсіреуіне, ыдырауына әсер етті.

Әдебиеттер:

- 1 Эренжен Хара-Даван (1883≈1942) // "Чингисхан как полководец и его наследие"//<http://gumilevica.kulichki.net/HD/index.html>
- 2 Чингисхан. Жизне описание // <http://www.vivl.ru/genghis/genghis.php#met1>
- 3 Груссе Рене // Империя степей. Аттила, Чингиз-хан, Тамерлан //<https://history.wikireading.ru/88764>
- 4 Груссе Рене // Империя степей. Аттила, Чингиз-хан, Тамерлан //Тамерлан и Османская империя /<https://history.wikireading.ru/88836>

ТОРГОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ЮЖНОМ КАЗАХСТАНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX-НАЧАЛЕ XX ВВ.

Альжанова Эльмира Есиркеповна

к.и.н., и.о.профессора кафедры «История» МКТУ имени Х.А. Ясави

Торговля в Южном Казахстане составляла одну из важнейших областей экономики, дающую заработок и средства жизни большей части населения.

По характеру торговых оборотов торговля Казахстана слагалась из [1, 14 с.]:

1. **Внутреннего товарообмена** между отдельными частями края, имеющего целью местное потребление;
2. **Товарообмена между Казахстаном и другими частями империи**, главным образом с европейской Россией, а частично - с Кавказом и Сибирью;
3. **Внешней торговли** с пограничными государствами.

Социально-экономические перемены в Южном Казахстане, происходившие в том числе и под влиянием возрастающего значения различных форм торговли, способствовали формированию внутреннего рынка.

Обороты внутренней торговли Казахстана были значительными, и число лиц, занимавшихся торговлей, весьма велико, но и та, и другая величины трудно поддаются точному учету. Торговлей занималось исключительно оседлое население, и главным образом казахи, обладавшие большими торговыми способностями. Таким образом, торговым делом занималась огромная масса населения, однако обороты каждого в

МАЗМҰНЫ

ЖОЛСЕЙТОВА М.А.	СЕЙТҚАЛИ МАДУАННЫҢ ӨМІРІ МЕН ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ	3
ҚАЛЫШ А.Б. ИСАЕВА А.	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЭТНОСТАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ-МӘДЕНИ ОРТАЛЫҚТАРЫ МЕН ҰЙЫМДАРЫ	6
ҚАЛЫШ А.Б. ҚЫДЫРБАЙ А.	ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ ПАМЯТНИКИ ЖЫЛЫОЙСКОГО РАЙОНА АТЫРАУСКОЙ ОБЛАСТИ	12
ЕРГӨБЕК Ш.Қ. АДЫРБЕК Б.С.	ЕУРАЗИЯШЫЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАДАҒЫ ШЫҢҒЫС ХАН ИМПЕРИЯСЫ МЕН ТЕМІРЛАН МЕМЛЕКЕТІНІҢ ОРНЫ	18
АЛЬЖАНОВА Э.Е.	ТОРГОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ЮЖНОМ КАЗАХСТАНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX-НАЧАЛЕ XX ВВ.	23
МАЛДЫБЕК А.Ж. АБДИРАМАНОВА Ш.	АБАЙ МҰРАСЫ-КЕМЕЛДІЛІК ПЕН ІЗГІЛІКТІ ТАНУДЫҢ ҮЛГІСІ	30
МЕЛДЕБЕКОВА Ү.И.	РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ –ЗАМАН ТАЛАБЫ	34
ПРИМКУЛОВА Г.Ж.	ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНДА ҚОНЫСТАР МЕН БАСПАНАЛАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	39
ҚАСЕНОВ Т.Б.	ҚАЗАҚТАРДЫҢ ҚАРУ-ЖАРАҚ ТҮРЛЕРІ, ОЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ	45
ТУРАШБЕКОВ А.	ТАРИХ ТОЛҚЫНЫНДАҒЫ – ТҰЛҒА!	52
АУЕЛБЕКОВ Е. МАМБЕТАЕВА Е.	ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӨРКЕМДІК ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	54
КЕКИЛБЕКОВА М. ТУЛБАСИЕВ Н.	ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚИМЫЛ- ҚОЗҒАЛЫС ЖӘНЕ СПОРТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРГЕ ЖАН-ЖАҚТЫ ДАМУЫНА ТИГІЗЕТІН ӘСЕРІ	57
САЛГАРАЕВ М.Т.	ИДЕНТИФИКАЦИЯ СКИФОВ СО СПАРТАНЦАМИ	62